

Астапчык Таццяна Аляксандраўна

кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
дацэнт кафедры мовазнаўства
і лінгвадыдактыкі
Беларускі дзяржаўны педагагічны
ўніверсітэт імя Максіма Танка
г.Мінск, Беларусь

Tatsiana Astarchyk

PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Linguistics and Linguodidactics
Belarusian State Pedagogical University
named after Maxim Tank
Minsk, Belarus
tatjana-vyskvarko@rambler.ru

ПЕРШЫ КАМПАНЕНТ НЕКАДЫФІКАВАНЫХ АД'ЕКТЫЎНЫХ КАМПАЗИТАЎ
ЯК КРЫНІЦА СЕАНТЫЧНАГА ДЭКАДЗІРАВАННЯ

THE FIRST COMPONENT OF NON-CODIFIED ADJECTIVE COMPOUNDS
AS A SOURCE OF SEMANTIC DECODING

Артыкул прысвечаны аналізу беларускіх некадыфікаваных ад'ектыўных кампазітаў. Разглядаюцца кампазіты з першымі кампанентамі *глыбока-*, *жудасна-*, *дзіўна-*, *радасна-*; ажыццяўляецца спроба семантычнага дэкадзіравання ад'ектываў з мэтай рэканструкцыі моўнай карціны свету. Аказіянальныя складаныя ад'ектывы сведчаць пра імкненне пісьменніка рэпрэзентаваць рэчаіснасць максімальна шматгранна, перадаць незвычайную разнастайнасць гукаў, колераў, пахаў, вобразаў, пачуццяў, у выніку чаго ўзнікае стылістычны эфект прысутнасці, задзейнічанасці. Акрамя таго, некадыфікаваныя ад'ектыўныя кампазіты ствараюць вобраз чулага, эмацыянальнага, нераўнадушнага апавядальніка.

К л ю ч а в ы я с л о в ы: *моўная карціна свету; некадыфікаваныя ад'ектыўныя кампазіты; беларуская проза; семантычнае дэкадзіраванне; стылістычны патэнцыял.*

The article is devoted to the analysis of Belarusian non-codified adjective compounds. The compounds with the first components *глыбока-*, *жудасна-*, *дзіўна-*, *радасна-* are considered; an attempt to realize semantic decoding of the non-codified adjective compounds is made with the aim of reconstructing the language worldview. Occasional adjective compounds testify to the writer's desire to represent reality as multifaceted as possible, to convey an unusual variety of sounds, colors, smells, images, feelings, as a result of which a stylistic effect of presence, involvement is made. In addition, non-codified adjective compounds create the image of a sensitive, emotional, and caring narrator.

Key words: *language worldview; non-codified adjective compounds; Belarusian prose; semantic decoding; stylistic potential.*

Складаныя ад'ектывы ўяўляюць сабой гетэрагенны клас лексічных адзінак, які патрабуе пераасэнсавання падыходаў да яго даследавання. Менавіта ў сферы ад'ектываў найбольш відавочныя такія вядучыя мысленчыя

працэсы, як абстракцыя і аналіз [1], дзякуючы якім чалавек катэгарызуе з’явы рэчаіснасці. Некадыфікаваныя ад’ектыўныя кампазіты (НАК) надаюць нетрывіяльную характарыстыку семантычным сферам, найбольш значным для моўнай карціны свету. На карысць актуальнасці артыкула сведчыць і той факт, што відавочнымі лакунамі ў айчынных даследаваннях індывідуальна-аўтарскіх кампазітаў выступаюць пытанні семантычнай катэгарызацыі і стылістычнага дэкадзіравання. Матэрыялам для даследавання паслужылі НАК, сабраныя метадам скразной выбаркі з мастацкіх празаічных тэкстаў беларускіх пісьменнікаў першай паловы XX стагоддзя (Міхася Зарэцкага, Міколы Нікановіча, Змітрака Бядулі, Максіма Гарэцкага, Яна Скрыгана, Рыгора Мурашкі, Сымона Баранавых і інш.). Як сведчыць вядомы даследчык аказіянальнай лексікі М. В. Шабовіч, індывідуальна-аўтарскія прыметнікі “надзвычай пашыраны ў празаічных творах, дзе выкарыстоўваюцца галоўным чынам для характарыстыкі прыроды і чалавека; у дыялагічнай мове яны ўжываюцца вельмі рэдка” [2, с. 76].

Мэта артыкула – выявіць асаблівасці функцыянавання складаных ад’ектываў з першымі кампанентамі *глыбока-*, *жудасна-*, *дзіўна-*, *радасна-*; ажыццявіць семантычнае структураванне такіх адзінак. Складаныя аказіянальныя словы – надзвычай удзячны аб’ект даследавання і ў дэрывацыйным, і ў семантычным, і ў стылістычным аспектах. Творчы працэс стварэння індывідуальна-аўтарскага складанага слова мае свае заканамернасці ў кожнай мове, сярод якіх – семантычная накіраванасць першых кампанентаў кампазітаў. Пачатковы кампанент, як правіла, з’яўляецца семантычнай кропкай нараджэння новага слова, ад якой адштурхнецца другі кампанент, якая задае тон і гучанне новаўтворанай адзінцы.

Прыметы, прадстаўленыя НАК, валодаюць багатым вобразна-выяўленчым патэнцыялам і семантычнай ёмістасцю. НАК функцыянуюць у якасці ядзерных і дапаможных кампанентаў тропай і стылістычных фігур. Як паказала даследаванне, значная частка першых кампанентаў аказіянальных складаных ад’ектываў прадстаўлена адзінкамі, скіраванымі забяспечыць нетрывіяльную, суб’ектыўную прымету, звязаную з пранікненнем ва ўнутраны свет пісьменніка (стваральніка прыметы) і чытача (рэцыпіента прыметы). Паказальнікамі такой прыметы з’яўляюцца першыя кампаненты *глыбока-*, *жудасна-*, *дзіўна-*, *радасна-*, пры звароце да якіх адзначаецца багаты стылістычны патэнцыял кампазіта (незалежна ад таго, якой часцінай мовы выступае першы кампанент на этапе ўтварэння складанага слова). НАК з такімі першымі кампанентамі могуць быць структураваны як фрагмент моўнай карціны свету наступным чынам.

1. Чалавек як жывы арганізм:

1.1. Саматызмы:

1.1.1. Вочы: Ніна запаліла лямпу, і дрыготнае крывое святло цьмяна адкрыла яе змучаны твар, паказала **глыбока-запалыя** вочы... (М. Зарэцкі); ... І цяпер яна адхінула полаг ды жмурыць свае карыя, **глыбока-любячыя** вочы... (М. Нікановіч); Воч яе, гэтых **глыбока-нявінных**, цёмна-шэрых, з бляскам прамення ў іх, нібы ад зор, – мне не забыцца ніколі... (М. Нікановіч); Толькі ўсмешка, вочы **глыбока-разумныя**, яго мілыя рысы твару – настойна казалі, што гэта ён, добры, чулы, ранейшы пастух – Якім... (М. Нікановіч); Проста ў самую душу глядзелі яго **глыбока-разумныя**, ад пражытых гадоў ужо вылінялыя, але яшчэ свежыя шэрыя вочы (М. Нікановіч); Ніна адразу нібы здрыганулася, потым даверліва ўзняла на Лясніцкага адкрыты погляд **глыбока-сур'ёзных** ціхіх вачэй (М. Зарэцкі); Як прыемна, як радасна чуць гэтую жаркую блізкасць, гэту смелую сілу, што цягне к сабе, прымушае забыцца на ўсё, на ўсё чыста, і глядзець бясконца ў **дзіўна-глыбокія** чорныя вочы (М. Зарэцкі); Ён глядзіць у самае сэрца сваімі вачмі – **дзіўна-глыбокімі**, цёплымі (М. Зарэцкі); Яна не зводзіла вачэй з натоўпу сялян, дзе недалужна сем'яніў яе бацька, і ў гэтых **дзіўна-прыгожых** вачах, увабраўшых, здаецца, у сябе ўвесь бляск пажару, Лясніцкі ўбачыў маўклівую мальбу, перамяшаную з палкім нечалавечым болем (М. Зарэцкі); Галава, узнятая высока, і невялікія, але глыбокія і **жудасна-разумныя** вочы пазіраюць не на блізкіх, а на далёкіх (М. Гарэцкі).

1.1.2. Твар, выраз твару: З-пад шырокай хвойкі вытыркнулася галава сярэдняга веку мужчыны з раскудлачанымі валасамі, з гультаяватым бляскам макраватых вачэй, з жыдкімі вусікамі, якія, вяла сцякаючы ўніз, надавалі твару не то **глыбока-апатычны**, не то філасофскі выраз (М. Зарэцкі); Твар яе і цяпер яшчэ быў прыгожы, але не было ў ім той невымоўна-жывой адухоўленасці, якая рабіла характэрнае яго асабліва яскравым і **дзіўна-прывабным** (М. Зарэцкі).

1.2. Фізічныя дзеянні: **Жудасна-марудны** крок (М. Гарэцкі).

2. Псіхалагічны свет чалавека:

2.1. Душа, струны душы: Кволяя гукі раяля ... кранулі сваім лёгкім паведам нейкія патаемныя, **дзіўна-напружаныя**, чулыя струны (М. Зарэцкі).

2.2. Пачуцці і іх адценні: ...Я адчуваю, як унутры ў мяне расце прыемнае, **радасна-трывожнае** пачуццё... (М. Зарэцкі); ...Утаропіўся з нейкай ужо любоўю у сэрцы, з **радасна-тужлівым** пачуццём у вачах, на купальскае вогнішча... (М. Нікановіч).

2.3. Разумовая дзейнасць чалавека; думкі, уяўленні, успаміны: Нядаўнія перажыванні, роднасць матыву, малюнкі **глыбока-блізкія** заставіліся незадаволенасцю і ранейшым настроем, а зверху ўсяго прыгнёт чорным

пайставала жуда (Р. Мурашка); Яна была зноў чужая, далёкая – з **глыбокатаемнымі** сваімі думкамі, з глуха закрытым для Лясніцкага светам сваіх пачуццяў і перажыванняў (М. Зарэцкі); ...Вобразы люзей чаргаваліся з вобразамі слоў, з вобразамі зусім абстрактных, але цяпер **дзіўна-жывых**, рэальных уяўленняў (М. Зарэцкі); *I rapтам мільганула ў Лясніцкага радасна-хітрая думка* (М. Зарэцкі).

2.4. Агульныя назвы ментальных працэсаў і канстант: *На твары ў яго яшчэ плавала радасна-светлая задуменнасць* (М. Зарэцкі).

2.5. Характар, унутраная сутнасць чалавека: *Але гэтая цьмяная праўда не магла задаволіць ягонае глыбока-практычнае істоты...* (М. Зарэцкі).

2.6. Радасць, шчасце: *Эх, радасць ты глыбока-бязмежная з шырынёю веснавых напеваў!..* (М. Нікановіч).

2.7. Надзеі: *А тады ўжо прапала: не разбярэш, ці гэта прамоўца сказаў, ці гэта свая старадаўняя думка – улежаная, абветраная глыбокатаемнымі віхрамі надзей і расчараванняў* (М. Зарэцкі).

2.8. Псіхічныя працэсы: *I Лясніцкі цэлую гадзіну сядзеў з гэтым афіцэрам, рады, што хоць з п'яным здолеў знайсці нешта супольнае, дружна, што хоць праз яго падыдзе бліжэй да гэтага дзіўна-смелага ўзрушэння* (М. Зарэцкі); *Неяк самі сабой, мімаволі ўюцца думкі вакол Макрыны, успывае вобраз яе, поўны гарачай вабнасці, узнімае ў грудзях добра знаёмае, радасна-буянае хваляванне* (М. Зарэцкі); *А Лясніцкі чуў гэтую прыязную блізкасць сялян і ад гэтага поўніўся радасна-свежай энергіяй* (М. Зарэцкі).

2.9. Знешнія праявы ўнутранага стану чалавека: *Ён ішоў пасярод вуліцы, далёка пырскаючы ад сябе граззю і вадой, з радасна-здаволенай, шырокай ухмылкай...* (М. Нікановіч); *Калі ж яна з радасна-ўдзячнай усмешкай падала яму сваю руку, ён раптам адчуў, што гэта зусім лішняе...* (М. Зарэцкі).

2.10. Настрой: *...Ахапляў нейкі радасна-рашучы вольны настрой* (М. Зарэцкі); *Умомант згінуў яго радасна-ўзняты настрой, асела на сэрца нешта цяжкае, даўкае* (М. Зарэцкі); *...Яго ні на хвіліну не пакідаў вясёлы радасна-ўзняты настрой* (М. Зарэцкі).

2.11. Мова і маўленне: *Апошнія словы Ніна сказала глыбока-зніжаным голасам, у якім пачулася Лясніцкаму нервовае дрыжанне* (М. Зарэцкі); *Такім глыбока-вычарпальным тлумачэннем Карызна мусіў задаволіцца...* (М. Зарэцкі); *Гэтая сустрэча з Андрэем, гэтая глыбока-шчырая гутарка вызначылі далейшую плынь жыцця Лясніцкага* (М. Зарэцкі); *Яны выбралі сабе прытульны куточак і завялі глыбока-шчырую гутарку, пачалі адзін аднаму спавядацца* (М. Зарэцкі); *Адзін голас быў бацькаў, а другі невядома чый, але дзіўна-знаёмы і прыемны* (М. Зарэцкі); *А Андрэй урачыста выбіваў дзіўна-новыя незвычайныя словы* (М. Зарэцкі); *Ступіўшы некалькі крокаў наперад,*

ён сціснуўся ўвесь у цвёрдай каменнай злосці і выдушыў з сябе **жудасна-ціхім** перажабленым голасам... (М. Зарэцкі); Абнялі і сціснулі сцены гэтыя **радасна-вясёлыя** галасы дзіцячыя, ажыла зноў школа... (М. Нікановіч); Зелянюк у шумнай кампаніі хлопцаў урынуўся ў сельсавет і, убачыўшы Карызну, яшчэ з парога крыкнуў звонкім **радасна-ўзрушаным** голасам... (М. Зарэцкі); Яго праводзілі **радасна-дзікімі** крыкамі і шалёным рогатам (М. Зарэцкі); І яшчэ чорна мігнула страшнае падазрэнне, што ў той дзікі **радасна-крыважэрны** крык уліўся быў апантаны віскам і яго ўласны голас (М. Зарэцкі); Калі ён слухаў, як на лятучых, тут жа ў вакзале або на пероне наладжаных мітынгах з **радасна-ўрачыстым** запінаннем (бо не ўмелі) гаварылі шэрыя салдаты свае нямудрыя прамовы, у якіх з асаблівым замілаваннем выгаварваліся крывава-блізкія словы “мір”, “зямля”, “заводы”, – дык у яго сціскалася сэрца і хацелася зрабіць нешта, пайсці куды-небудзь з гарача-распаленымі вачмі, з вольным захапленнем (М. Зарэцкі).

2.12. Вынік дзейнасці органаў зроку: ...Ён пачаў наступаць на Гвардыяна ў грознай павольнасці, працінаючы яго вострым **жудасна-бліскучым** зіркам (М. Зарэцкі); Як праязджалі міма, яго **радасна-здаволены** погляд на момант спаткаўся з панурым поглядам старшыні (М. Зарэцкі).

3. Жыццядзейнасць чалавека як асобы і паўсядзённае жыццё чалавека:

3.1. Жыццё чалавека ўвогуле, лад жыцця: ...Там у напружанай спешнасці разгортвалася новае жыццё, **дзіўна-насычанае** нейкім незвычайным рупліва-бадзёрым зместам (М. Зарэцкі); І вось надышоў той гістарычна-яскравы дзень, калі ўзвіўся над горадам чырвоны сцяг і калі ў горад прыйшло **дзіўна-новае** жыццё... (М. Зарэцкі); Жыццё, Васілёк, развінаецца, жыццё будзе цікавае, **дзіўна-прыгожае**... (М. Зарэцкі).

3.2. Часавыя прамежкі і рубяжы жыцця чалавека: Ён распарыўся ўвесь, расчырванеўся, ад яго веяла гарачым здароўем, свежаю сілай, ён, здавалася, быў увасабленнем гэтай шырокай, магутнае, як прырода, працы-забавы, гэтага **радасна-тлумнага** квяцістага дня (М. Зарэцкі); Піў ён заўсёды ў самыя ўрачыстыя, **радасна-хваляючыя** моманты (М. Нікановіч).

3.3. Падзеі ў жыцці чалавека: Сумны, як лес у буру, хадзіў Якім і маўчаў, – не хацеў гаварыць са мною, а я нудзіўся, трымаўся асабняком і ўсё думаў аб **жудасна-крывавым** здарэнні... (М. Нікановіч); Потым ім стала зразумела гэтае дзіўнае з’явішча, калі і яны далучыліся да глядачоў **жудасна-крывавае** драмы (М. Зарэцкі).

3.4. Прафесія, род заняткаў: І вось раптам ускочыў на пляцоўку вагона **жудасна-вялікі** грамоздны матрос... (М. Зарэцкі).

3.5. Творчасць чалавека, культурная спадчына народа: Чую песню. Далёкую, маркотную – і **жудасна-спакойную** песню (М. Зарэцкі).

3.6. Інтэр'ер: пакоі і іх убранства: *Ён рад, што хаця ў цемры не відаць таго **жудасна-пустога** ложка, які мулкім ражном застраў у яго ўваччу* (М. Зарэцкі).

3.7. Матэрыялы: прыродныя і штучныя: *Таму Карызна, пераехаўшы цераз гнілаваты, складзены з **дзіўна-рухавага** бяргавення масток і мінуўшы шэрую порхаўку – кузню, першы слаўны будынак слаўнага гарадка, заўсёды з асалодаю адчуваў, што ўсе яго трывогі, страх, уся яго мітусянiна мякка катуляецца завесай цудоўнай далечыні...* (М. Зарэцкі).

3.8. Паўсядзённы свет рэчаў чалавека: *З цягам часу Язэпка звывыкся з дзядзькавым домам, доўга вывучаў яго з свежай дзіцячай зацікаўленасцю і ўражлівасцю; вывучаў з такім імпэтам, нібы апынаўся раптам у незнаёмым царстве, напоўненым дзівоснымі людзьмі і **жудасна-прыгожымі** рэчамі* (З. Бядуля).

4. Прырода:

4.1. Дрэвы і іх часткі: *Яшчэ стаялі клёны ў сваім **глыбока-зялёным** уборы, але ўжо насіўся над імі нявідны і невыразны павеў празрыстай восені* (М. Зарэцкі).

4.2. Расліны свет на розных этапах сельскагаспадарчай апрацоўкі: *За Дняпром перад хлопцамі гонка раскінуліся **глыбока-зялёныя** росныя сенажаці, на якіх паволі ўжо шавяліліся завязлыя па пояс у траве касцы* (М. Зарэцкі).

4.3. Дзікія жывёлы: *Здалёку пачулася **жудасна-смутнае** выццё галодных ваўкоў* (З. Бядуля).

4.4. Неба: *Неба налілося **глыбока-асенняй**, чорна-непрагляднай жу-жалкаю* (С. Баранавых).

4.5. Сонца: ***Радасна-ціхае** сонца сыпецца бледным праменнем скрозь іскрыстыя шыбы і цёпла сцелецца па падлозе – рэдка й зыбуча* (М. Зарэцкі).

4.6. Бераг: *Яе берагі – аголенае, парванае земляное мяса – былі **жудасна-чорныя**, мокрыя...* (М. Зарэцкі).

4.7. Пору года: *Хіба ж не могуць вабіць чалавека твае [восені] **глыбока-тужлівыя** шчырыя подыхі?..* (М. Зарэцкі).

4.8. Агонь і гарэнне: *А часамі нават траплялася, што ішлі ворагі поплич, не пазнавалі адзін аднаго, пакуль не выкрываў іх **жудасна-яскравы** воблеск чырвонага полымя* (М. Зарэцкі).

5. Агульныя паняцці: *...Стала так, быццам ён глядзеў у нейкую **дзіўна-празрыстую** глыбiню і бачыў у ёй сваё ўласнае жыццё...* (М. Зарэцкі); *Мізэрная рэчка Латаўка абярнулася ў непераступны рубаж і нахабна разбіла жыццё на два **дзіўна-розныя** светы* (М. Зарэцкі); *...І ў пакоі зноў бяздонна раскрываецца тая **жудасна-пустая** цішыня* (М. Зарэцкі); *Наўкола – **жудасна-ціхая** пустэля* (М. Гарэцкі).

6. Субстантываваныя НАК: У гэтых пытаннях так многа новага, живога, **глыбаказначнага** (М. Зарэцкі); Ці тут ёсць тое нешта **глыбокатаемнае**, ці проста глупства якое? (М. Зарэцкі); Птушкі лётаюць, а пець яны могуць сёння толькі аб **радасна-жыццёвым** (В. Каваль); ...І было ў яе рытмічных пералівах нешта агульнае з гэтым маршам, нешта такое ж **радасна-моцнае**, поўнае захаплення (К. Чорны); Для іх гэта нешта невядомае і таямнічае, а разам з тым **радасна-прывабнае** (К. Крапіва); Хоць тое вярні, што было тады, каб зноў забыцца на жыццё, каб зноў было **радасна-светлае**, нязбытна-прыгожае, каб былі летуценні (М. Зарэцкі); Няма таго **радасна-светлага** – чорна ў жыцці, страшна і жудасна (М. Зарэцкі).

Як паказала даследаванне, пры апісанні знешнасці НАК найчасцей апісваюць вочы, якія выступаюць правадніком глыбокіх пачуццяў, перажыванняў герояў, сведкамі дынамічнага ўнутранага жыцця як персанажа, так і апавядальніка, дастаткова чулага, каб прапанаваць такую вычарпальную і пранізлівую характарыстыку. Вельмі разнастайна НАК рэпрэзентуюць і ўласна псіхалагічны свет чалавека, які ўключае ў сябе эмацыянальныя з'явы, кагнітыўную сферу, сістэму светапогляду, матывацыйную сферу, асаблівасці ўспрымання органамі пачуццяў, мову і маўленне [3; 4]. НАК з першым кампанентам **жудасна-** ствараюць стылістычны эффект напружанасці, трывогі, неспакою, жаху, што асабліва адчувальна ў тым выпадку, калі НАК завяршае пералічальны рад і (або) сказ: *Цемната расступілася, і ў жоўта-крывавым кругу палахліва-трапяткога свету вынырнуў белы, як крэйда, твар з крыху выскаленымі, рагочучымі зубамі, з шклянымі, **жудасна-смяротнымі** вачыма...* (М. Нікановіч). Даволі распаўсюджаным варыянтам звароту да НАК выступае імкненне пісьменніка да персаніфікацыі пры апісанні прыроды. Менавіта такія незвычайныя прыметнікі-экспромты ствараюць непаўторныя пейзажныя замалёўкі: *Хіба ж не могуць вабіць чалавека твае [восені] **глыбока-тужлівыя** шчырыя подыхі?..* (М. Зарэцкі). Калі НАК з першымі кампанентамі **глыбока-**, **жудасна-** урываюцца на старонкі твора як паказчыкі напружанай, часам небяспечнай, трывожнай інтанацыі, то НАК з першымі кампанентамі **дзіўна-** і **радасна-**, наадварот, быццам запаўняюць мастацкую тканіну твора светлымі спадзяваннямі, адчуваннем бесклапотнасці: *Адзін голас быў бацькаў, а другі невядома чый, але **дзіўна-знаёмы** і прыемны* (М. Зарэцкі); *Для іх гэта нешта невядомае і таямнічае, а разам з тым **радасна-прывабнае*** (К. Крапіва).

Асаблівай увагі заслугоўваюць НАК, якія апісваюць цалкам асобу чалавека. Такія НАК з першым кампанентам **глыбока-** пераважна характарызуюць псіхалагічны свет чалавека: *За сталом сядзеў **глыбока-затоены** Гольдзін, ён быў асяродкам гутаркі, ён дзіўна прыцягваў усіх сваёй марудлі-*

вай стрымленасцю, сваім сцеражлівым уедліва-праканалым голасам (М. Зарэцкі); *А Рыгор, **глыбока-ўражлівы**, чулы сэрцам, лавіў нутром цёплае пачуццё блізкіх і любых сабе людзей...* (Ц. Гартны). “Асабовыя” НАК могуць надаваць цэласную характарыстыку і знешнасці чалавека: *Яна выпрасталася перад ім ва ўвесь рост, зграбная, **дзіўна-прыгожая**, з бліскучымі, ззяючымі спакусай вачмі* (М. Зарэцкі); *Раіса стаіць перад ім **дзіўна-прыгожая** ў сваім гарачым хваляванні – глядзіць поўнымі маўклівай просьбы вачмі, чакае* (М. Зарэцкі).

Пры аналізе словаўтваральнай структуры складаных прыметнікаў не заўсёды магчыма адзначна сцвярджаць, якой часцінай мовы з’яўляецца першы кампанент (прыметнікам, дзеепрыметнікам ці прыслоўем). У такіх выпадках мае сэнс указаць на магчымасць двайной матывацыі. Нярэдка першы кампанент прадстаўлены прыслоўем меры і ступені і ўказвае на інтэнсіўнасць праяўлення якасці, названай у другім кампаненце. Як правіла, складаныя аказіянальныя прыметнікі характарызуюцца двухкампанентнай структурай і дэфісным напісаннем, аднак зафіксаваны выпадкі і дэфіснага, і злітнага напісання кампазіта з першым кампанентам *глыбока-* у творах М. Зарэцкага: *А тады ўжо прапала: не разбярэш, ці гэта прамоўца сказаў, ці гэта свая старадаўняя думка – улежаная, абветраная **глыбокатаемнымі** віхрамі надзей і расчараванняў; Яна была зноў чужая, далёкая – з **глыбока-таемнымі** сваімі думкамі, з глуха закрытым для Лясніцкага светам сваіх пачуццяў і перажыванняў.* Злітна напісаны ў творах М. Зарэцкага і кампазіт *глыбаказначны*.

Такім чынам, некадыфікаваныя ад’ектыўныя кампазіты з першымі кампанентамі *глыбока-*, *жудасна-*, *дзіўна-*, *радасна-* шырока прадстаўлены ў беларускай прозе першай паловы ХХ стагоддзя. Цікавасць да іх даследавання выклікае і той факт, што пры аналізе дэрывацыйнай структуры ўзнікае верагоднасць двайной матывацыі (першы кампанент можа разглядацца і як прыметнік, і як прыслоўе), у выніку чаго ўзбагачаюцца варыянты семантыка-стылістычнага аналізу такіх лексем, інтэрпрэтацыі іх вобразна-выяўленчага патэнцыялу ў тканіне мастацкага тэксту. Індывідуальна-аўтарскія складаныя словы ўдзельнічаюць у стварэнні вобраза чулага апавядальніка. Дзякуючы такім адзінкам чытач мае магчымасць пазнаёміцца з незвычайна дэталізаванай разнастайнасцю гукаў колераў, пахаў, вобразаў, пачуццяў, што забяспечвае стылістычны эффект прысутнасці і задзейнічанасці. Семантычнае структураванне НАК і іх стылістычнае дэкадзіраванне з’яўляюцца важнымі ўнёскамі ў рэканструкцыю беларускай моўнай карціны свету, паколькі, як адзначае А. Л. Садоўская, для гэтага асаблівае значэнне маюць менавіта вобразныя і экспрэсіўныя пласты мовы [5], што змяшчаюць у сабе ментальныя коды народа.

ЛІТАРАТУРА

1. Харитончик, З. А. Имена прилагательные в лексико-грамматической системе современного английского языка / З. А. Харитончик. – Минск : Выш. шк., 1986. – 96 с.
2. Шабовіч, М. В. Аказіянальныя словы ў беларускіх мастацкіх тэкстах 20-х гадоў XX стагоддзя / М. В. Шабовіч ; навук. рэд. П. А. Міхайлаў. – Мінск : Логвінаў, 2013. – 198 с.
3. Левченко, Е. В. Образ внутреннего мира: теоретические проблемы и феноменология / Е. В. Левченко, А. Е. Деменова // Вестн. Вят. гос. гуманит. ун-та. – 2010. – № 4-1. – С. 149–158.
4. Шыманская, В. Ю. Метафарычная рэпрэзентацыя псіхалагічнай сферы чалавека ў беларускай і англійскай мовах (на матэрыяле субстантываў) : дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.20 / Вольга Юр'еўна Шыманская. – Мінск, 2009. – 199 л.
5. Садоўская, А. Л. Паняцце моўнай карціны свету ў сучаснай лінгвістыцы і яе роля ў плане вывучэння нацыянальна-культурнай спецыфікі моўных адзінак / А. Л. Садоўская // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы / Беларус. дзярж. ун-т. – Мінск, 2007. – Вып. 6. – С. 171–179.

Поступила в редакцию 22.01.2025